

QURILISH MATERIALLARI SANOATIDA KORPORATIV BOSHQARUVNING TASHKILY-IQTISODIY MEKANIZMI

Kurbaniyazov Shaxzodbek Karimovich

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti,
Ta'lim menejmenti kafedrasida dotsenti, i.f.f.d (PhD)

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
<p>Qabul qilindi: 24-sentabr 2023-yil Tasdiqlandi: 26-sentabr 2023-yil Jurnal soni: 8 Maqola raqami: 8 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v8i8.799</p> <p>KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/ keywords</p> <p>mexanizm, qurilish, iqtisodiyot, tashkiliy jihatlar, jahon tajribasi.</p>	<p>Maqolada qurilish materiallari sanoatida korporativ boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi haqida so'z boradi. Olib borilgan tadqiqotlarning asosini iqtisodiyotni yanada rivojlantirish sharoitida qurilish materiallari sanoatida korporativ boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish bilan bog'liq ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar tashkil etadi.</p>

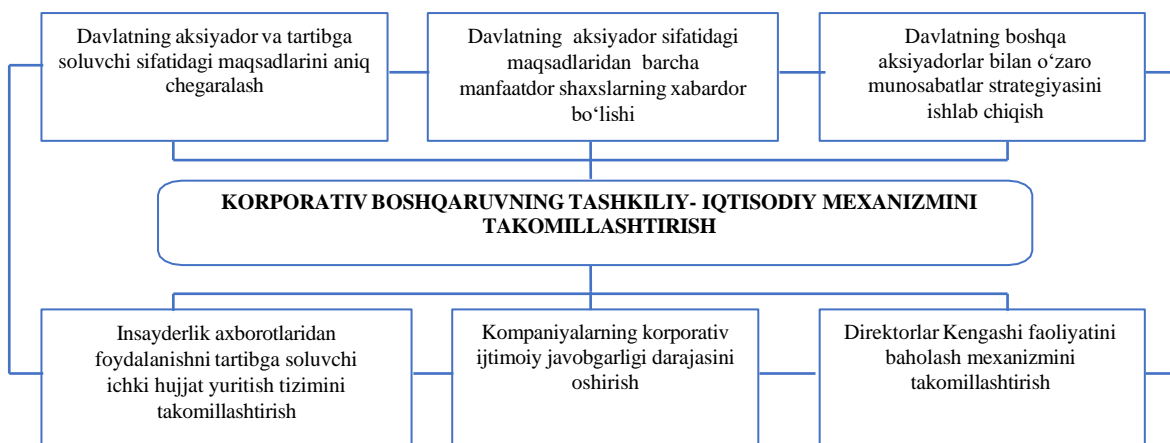
Kirish. Jahon tajribasiga ko'ra, mamlakatdagi iqtisodiy o'sishni ta'minlash, turli sanoat obyektlari hamda aholining uy-joyga bo'lgan ehtiyojini qondirishda qurilish materiallarini ishlab chiqarish sanoati muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jahon bo'yicha qurilish materiallarini ishlab chiqarish va iste'mol qilishda ishlab chiqaruvchi firmalar tomonidan dunyoning turli mamlakatlarida o'z ishtiroklarini kengaytirib borish tendensiyalari ro'y bermoqda. Ayniqsa, bu borada sifatli sement ishlab chiqarishning ahamiyati tobora oshib borib, uni ishlab chiqarishning 90 foizi rivojlanayotgan mamlakatlar hissasiga to'g'ri kelsa, G'arbiy Yevropa va Shimoliy Amerikaning hissasi qariyb 10 foizni tashkil etmoqda. Global construction 2030 agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2030-yilga qadar dunyo bo'yicha qurilish materiallarini ishlab chiqarish hajmi 85 foizga oshib, 15,5 trln. AQSh dollari tashkil etadi. Bunda jahon bo'yicha ushbu sektor o'sishining 57 foizi asosan uch mamlakat – Xitoy, AQSh va Hindistonga to'g'ri kelishi taxmin qilinmoqda[1]. O'zbekistonda jadal iqtisodiy islohotlar sharoitida korporativ shakldagi tadbirkorlik tuzilmalari faoliyatini rivojlantirish ishlab chiqarishni samarali tashkil etishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jumladan, keyingi yillarda qurilish materiallari sanoatida korporativ munosabatlarning keng rivojlanib borishi natijasida uning yalpi sanoat mahsulotlari hajmidagi ulushi ko'payib bormoqda. Biroq tarmoq boshqaruvida zamonaviy tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning yetarli darajada tashkil etilmaganligi bugungi

kunda mavjud iqtisodiy salohiyatdan yetarli darajada foydalanish imkoniyatini bermayapti. Shunga ko'ra, 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasini "Faol tadbirkorlik, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturida qurilish sohasini innovatsion rivojlantirish dasturini ishlab chiqish, jumladan, "qurilish materiallarini ishlab chiqaruvchilarning manfaatini inobatga olish"[2] bilan bog'liq chora-tadbirlarni amalga oshirish vazifalari belgilab berilgan. Mazkur vazifalarni amalga oshirish, o'z navbatida, tarmoqda korporativ boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini joriy etish samaradorligini oshirishni taqozo etadi.

Adabiyotlar tahlili. Mustaqil davlatlar hamdo'stligi mamlakatlarida bu borada korporativ boshqaruv mexanizmi samaradorligini oshirishning alohida yo'nalishlari I.I.Mazur, D.M.Mixaylov, Gerchikova I.M., K.Uolsh va boshqalarning ilmiy ishlarida o'z aksini topgan.

O'zbekistonda korporativ boshqaruvning shakllanishi, rivojlanishi xususiyatlari, tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi samaradorligi oshirishning umumiy jihatlari bo'yicha B.B.Berkinov, B.Yu.Xodiyev, Sh.G'.Yuldashev, D.X.Suyunov, Sh.N.Zaynutdinov, D.N.Raximova, M.B.Xamidullin, J.A.Fattaxova, R.I.Yaushev kabi olimlar tadqiqot olib boranganlar.

Tadqiqotlar metodologiyasi.

1-rasm. Korporativ boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish sxemasi

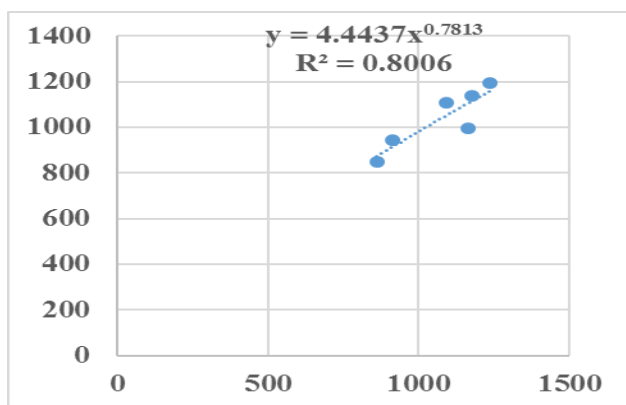
Korporativ boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish masalasi davlat ulushiga ega kompaniyalar uchun bir muncha ahamiyatli hisoblanadi. Korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish uchun, avvalo, unga tizimli yondashish va bundan tashqari davlatning aksiyador va tartibga soluvchi sifatidagi maqsadlarini aniq chegaralash; davlatning aksiyador sifatidagi

maqsadlari to'g'risidagi ma'lumotlarni barcha manfaatdor shaxslarga yetkazish; boshqa aksiyadorlar bilan o'zaro munosabatlar strategiyasini ishlab chiqish; davlat ulushi mavjud kompaniyalar faoliyatiga insayderlik axborotlaridan foydalanishni tartibga soluvchi ichki hujjatlarini, korporativ boshqaruv kodeksini faol joriy etish; davlat ishtirokidagi kompaniyalarning korporativ ijtimoiy javobgarligi

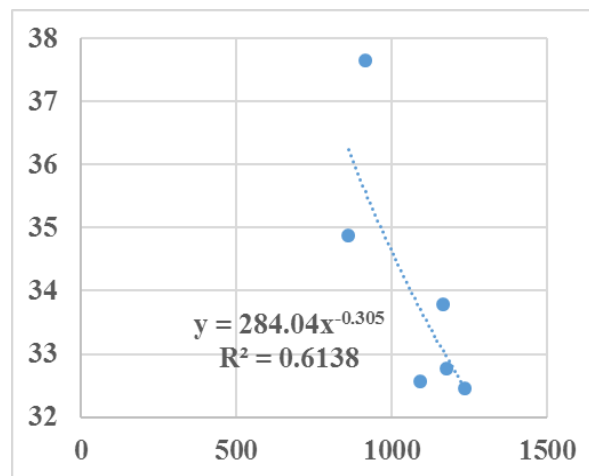
darajasini oshirish; direktorlar kengashida maxsus qo'mitalarni shakllantirish; direktorlar kengashi faoliyatini baholash; davlat kompaniyalarining axborot ochiqchiligi darajasini listing targ'ibotidan o'tuvchi kompaniyalar darajasigacha yetkazish kabi masalalarga asosiy e'tiborni qaratish zarur (1-rasm).

Tadqiqotda ta'kidlanishicha, davlat ishtirokidagi aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv samaradorligini oshirishda motivatsiya tizimi muhim ahamiyat kasb etadi. Korxonada xodimlari kompaniyaning bosh strategik resursi hisoblanganligi sababli mehnat motivatsiyasi xodimni rag'batlantirishning monetar va nomonetar usullarini ishlab chiqish va samarali joriy qilishga qaratilgan bo'lishi lozim. Direktorlar Kengashi a'zolarining ishlari motivatsiyasi kompaniya faoliyati samaradorligi ko'rsatkichlari bo'lgan sof foyda yoki kapitallashuvning o'sishi kabi ko'rsatkichlar bilan korrelatsiyalangan bo'lishi lozim, bu, o'z navbatida, jamiyat boshqaruv apparati xatti-harakatidan sezilarli samara olish imkonini beradi.

Bundan tashqari, "O'zqurilishmateriallari" AJda korporativ boshqaruvni joriy qilishning mahsulot ishlab chiqarish tannarxiga ta'siri baholangan. AK bilan mahsulot tannarxi orasida teskari bog'liqlik mavjud, ya'ni AKni 1 foizga oshishi tannarxni 0.3 foizga kamayishini ta'minlaydi.

2-rasm. Aksiyadorlik kapitali va sotishdan tushgan tushum orasidagi regression tenglama.

3-rasm. Aksiyadorlik kapitali va mahsulot tannarxi orasidagi regression tenglama

Tahlillarimiz AK bilan xodimlar ish haqi orasida yuqori musbat korrelyatsion bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Xodimlar ish haqining oshishi, o'z navbatida, korxonaning asosiy moliyaviy ko'rsatkichlari ijobiy tomonga o'zgarishini ta'minlaydi.

"O'zqurilishmateriallari" AJning boshqaruv, ishlab chiqarish hamda xizmat ko'rsatishda band xodimlar ish haqi hamda uning yalpi foydasi, mahsulot tannarxi, sotuvdan tushgan yalpi tushumining o'zgarishi orasidagi regression tenglamalarni aniqlab, elastiklik koeffitsiyentini keltirib o'tamiz. Hisob-kitoblar uchun 2005–2016-yillar ma'lumotlari olingan bo'lib, bazis yil sifatida 2005-yil qabul qilingan holda real ko'rsatkichlar aniqlangan.

Tahlil natijalariga to'xtalsak, boshqaruvda band bo'lgan xodimlar ish haqi bilan yalpi foyda orasidagi elastiklik koeffitsiyenti 0.55 ga teng. Shuningdek, boshqaruv xodimlari ish haqi bilan mahsulot tannarxi orasidagi elastiklik koeffitsiyenti -0.18 ga hamda boshqaruv xodimlar ish haqi bilan mahsulot sotishdan tushgan yalpi tushum orasidagi elastiklik koeffitsiyenti 0.46 ga teng ekanligi aniqlandi.

1-jadval.

"O'zqurilishmateriallari" AJda xodimlar ish haqi va asosiy ko'rsatkichlari orasidagi regression tahlil natijalari[14]

№	REGRESSION TENGLAMA	T-SATISTIKA	R ²
1.	$Y_{YF} = 10.37 * X_{BHiH}^{0.55}$	$b_0=3.23 \ b_1=4.98$	$R^2=0.71$
2.	$Y_{MT} = 117.52 * X_{BHiH}^{-0.18}$	$b_0=18.28 \ b_1=-4.40$	$R^2=0.66$
3.	$Y_{YT} = 39.75 * X_{BHiH}^{0.46}$	$b_0=9.54 \ b_1=7.73$	$R^2=0.86$
4.	$Y_{YF} = 10.72 * X_{IHiH}^{0.60}$	$b_0=3.29 \ b_1=4.99$	$R^2=0.71$
5.	$Y_{MT} = 115.44 * X_{IHiH}^{-0.19}$	$b_0=18.10 \ b_1=-4.30$	$R^2=0.65$
6.	$Y_{YT} = 41.20 * X_{IHiH}^{0.49}$	$b_0=9.46 \ b_1=7.49$	$R^2=0.85$
7.	$Y_{YF} = 23.26 * X_{XHiH}^{0.49}$	$b_0=4.10 \ b_1=3.65$	$R^2=0.57$
8.	$Y_{MT} = 88.13 * X_{XHiH}^{-0.15}$	$b_0=16.22 \ b_1=-3.11$	$R^2=0.49$
9.	$Y_{YT} = 76.20 * X_{XHiH}^{0.41}$	$b_0=8.90 \ b_1=4.79$	$R^2=0.70$

bu yerda: Y_{YF} – AJning yalpi foydasi (mlrd. so'mda); Y_{MT} – ishlab chiqarilgan bir birlik mahsulot tannarxi (so'mda); Y_{YT} – mahsulot sotishdan tushgan yalpi tushum (mlrd. so'mda); X_{BHiH} – korxonada boshqaruvda band bo'lgan xodimlar ish haqi (ming so'mda); X_{IHiH} – AJda ishlab chiqarishda band bo'lgan xodimlar ish haqi

(ming so'mda); X_{XHiH} – AJda xizmat ko'rsatishda band bo'lgan xodimlar ish haqi (ming so'mda);

Shuningdek, ishlab chiqarishda band bo'lgan ishchilar ish haqining bir foizga oshirilishi, korxonada yalpi foydasini 0.60 foizga, mahsulot sotishdan tushgan tushum miqdorini 0.49 foizga oshirish

hamda ishlab chiqarilayotgan mahsulot tannarxini 0.19 foizga kamaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Korporativ boshqaruv samaradorligini oshirishga ta'sir ko'rsatayotgan asosiy yo'nalishlardan biri raqobatbardoshlikdir. Mamlakatimizda ishlab chiqarilayotgan har bir sanoat mahsulot turi bozorda o'z o'rnini topishi uchun, avvalo, raqobatga chidamli bo'lishi zarur. Chunki raqobat va korxonalarining eksport salohiyatini oshirish jarayoni o'zaro chambarchas bog'liqdir. Bu holat to'g'ridan-to'g'ri qurilish materiallariga ham taalluqlidir. Bozorning bu jihatiga katta e'tibor qaratilayotgan bo'lsa-da ham, bu sohada bir qator muammolar mavjudligi tadqiqot davomida aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <http://www.globalconstruction2030.com>
2. Мазур И.И. и др. Корпоративный менеджмент. - М.: Омега-Л., 2011. 781с.;
3. Михайлов Д.М. Эффективное корпоративное управление (на современном этапе развития экономики РФ): учебно-практическое пособие/ Д.М.Михайлов.-М.: КНОРУС, 2010 с.27-28.;
4. Герчикова И.Н. Менеджмент. - М.: ЮНИТИ, 2007, 480 с.;
5. Крук М.Д. Современные формы и механизм корпоративного управления: методология и практика. - М.; 2000-с.357;
6. Уолш К. Ключевые показатели менеджмента. - М.: Дело, 2001-23 с.
7. Беркинов Б.Б. Корпоративные структуры: основы создания и управления. - Т.: ИНБ им. Алишера Навои 2005, - с.147;

Bu muammolarni samarali hal qilish uchun raqobatbardoshlik tamoyillari, maqsad va vazifalari, turlari, bozor munosabatlari nazariyasini "O'zqurilishmateriallari" AJ menejerlari puxta o'rganishlari lozim.

Amalga oshirilgan ekonometrik tahlil natijalari ko'ra, aksionerlik kapitali (AK)ni 1 foizga oshishi sotishdan tushadigan tushumning 0.78 foizga oshishini ta'minlaydi, AKning o'sishi sotishdan olingan tushumni oshirishdagi asosiy omillardan biri hisoblanib AK bilan mahsulot tannarxi orasida teskari bog'liqlik mavjud, ya'ni AKning 1 foizga oshishi tannarxning 0.3 foizga kamayishini ta'minlaydi.

8. Ходиев Б.Ю. Корпоратив бошқариш. Т.: Иктисодиёт, 2010, 257 б.
9. Юлдашев Ш.Ф. Акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарув. Т.: Академия, 2005 139 б.; Карлибаева Р.Х. ва б. Корпоратив молия. – Т.: ТДИУ, 2010. – 260 б.;
10. Зайнутдинов Ш.Н., Рахимова Д.Н. Корпоратив бошқарув. - Т.: Академия, 2010, 69 бет.;
11. Нурибегов Р.И., Турикова Л.М.Корпоратив бошқарувда стратегик менежмент самарадорлигини ошириш йўллари// «Fan va texnologiyalar» 2010 у (Монография).
12. Фаттахова Ж.А., Яушев Р.И., Толипов К.Ф., Хамидуллин М.Б. Ўзбекистонда корпоратив бошқарувни жорий этиш муаммолари. – Т.: ИТМ, 2006. – 79 б.;
13. Фуломов С.С. ва б. Корпоратив ҳуқуқ. – Т.: Фан, 2004. – 703 б.;
14. Muallif ishlanmasi.